

DOMSTOLENS DOM (Anden Afdeling)

1. juli 2010*

I sag C-407/08 P,

angående appel i henhold til artikel 56 i Domstolens statut, iværksat den 19. september 2008,

Knauf Gips KG, tidligere Gebrüder Knauf Westdeutsche Gipswerke KG, Iphofen (Tyskland), ved Rechtsanwälte M. Klusmann og S. Thomas,

appellant,

den anden part i appelsagen:

Europa-Kommissionen ved F. Castillo de la Torre og R. Sauer, som befuldmægtigede, og med valgt adresse i Luxembourg,

sagsøgt i første instans, har

* Processprog: tysk.

DOMSTOLEN (Anden Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, J.N. Cunha Rodrigues, og dommerne P. Lindh, U. Lõhmus, A. Ó Caoimh og A. Arabadjiev (refererende dommer),

generaladvokat: J. Mazák
justitssekretær: fuldmægtig K. Malacek,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 22. oktober 2009,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 11. februar 2010,

afsagt følgende

Dom

- ¹ Med sin appel har Knauf Gips KG, tidligere Gebrüder Knauf Westdeutsche Gipswerke KG (herefter »Knauf« eller »appellanten«), nedlagt påstand om ophævelse af den dom, der blev afsagt den 8. juli 2008 af De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans i sagen Knauf Gips mod Kommissionen (sag T-52/03, herefter »den appellerede dom«), hvorved Retten ikke gav selskabet medhold i det søgsmål, som det havde anlagt med påstand om annullation af Kommissionens beslutning 2005/471/EF af 27. november 2002 om en procedure i henhold til EF-traktatens artikel 81 i en sag

mod BPB plc, Gebrüder Knauf Westdeutsche Gipswerke KG, Société Lafarge SA og Gyproc Benelux NV (sag COMP/E-1/37.152 – Gipsplader) (EFT 2005 L 166, s. 8, herefter »den omtvistede beslutning«).

Retsforskrifter

- 2 Artikel 15, stk. 2, i Rådets forordning nr. 17 af 6. februar 1962, første forordning om anvendelse af bestemmelserne i traktatens artikel [81] og [82] (EFT 1959-1962, s. 81), bestemmer:

»Ved beslutning kan Kommissionen pålægge virksomheder og sammenslutninger af virksomheder bøder på mindst 1 000 og højst 1 000 000 regningsenheder, idet sidstnævnte beløb dog kan forhøjes til 10% af omsætningen i det sidste regnskabsår i hver af de virksomheder, som har medvirket ved overtrædelsen, såfremt de forsætligt eller uagtsomt:

- a) overtræder bestemmelserne i [...] artikel [81], stk. 1, [EF], eller artikel [82 EF] [...]

[...]«

Sagens faktiske omstændigheder

- 3 I den appellerede dom har Retten sammenfattet de faktiske omstændigheder i sagen på følgende måde:

»1 [Appellanten], Knauf [...], fremstiller og sælger byggematerialer af gips.

2 [Appellanten] er et tysk kommanditselskab. Alle selskabets anparter ejes af 21 medlemmer af familien Knauf samt af et selskab, der ejer fire andre aktionærs anparter. De administrerende aktionærer, der er personligt ansvarlige, er B og C.

3 Efter at have modtaget oplysninger foretog Kommissionen den 25. november 1998 uanmeldt kontrol af otte virksomheder på markedet for gipsplader, herunder [appellanten] og andre virksomheder i Knauf-koncernen. Den 1. juli 1999 aflagde Kommissionen kontrolbesøg hos yderligere to virksomheder.

4 Herefter sendte Kommissionen begæring om oplysninger i henhold til artikel 11 i Rådets forordning nr. 17 [...] til de forskellige involverede virksomheder. Kommissionen anmodede om oplysninger vedrørende de dokumenter, der blev fundet i disse virksomheders lokaler under kontrolbesøgene i november 1998 og juli 1999. Knauf svarede på begæringen den 14. september 1999.

5 Den 18. april 2001 indledte Kommissionen den administrative procedure og vedtog en klagepunktsmeddelelse mod virksomhederne BPB plc [herefter »BPB«],

Knauf, Société Lafarge SA (herefter »Lafarge«), Etex SA og Gyproc Benelux NV (herefter »Gyproc«) [herefter »klagepunktsmeddelelsen«]. De pågældende virksomheder fremsatte deres skriftlige bemærkninger og fik aktindsigt i Kommissionens undersøgelsesmateriale i form af en kopi på cd-rom, som de fik tilsendt den 17. maj 2001.

- 6 [Appellanten] svarede på klagepunktsmeddelelsen ved skrivelse af 6. juli 2001.
- 7 Høringerne fandt sted den 17. juli 2001. BPB og Gyproc fremsatte en del af deres argumenter for lukkede døre.
- 8 Ved skrivelse af 10. august sendte høringskonsulenten de ikke-fortrolige udgaver af BPB og Gyprocs dokumenter til [appellanten].
- 9 Ved skrivelse af 20. august 2001 anmodede [appellanten] om at få aktindsigt i alle de sagsakter, der var blevet tilføjet til sagen siden fremsendelsen af cd-rommen, og navnlig i svarerne på klagepunktsmeddelelsen fra de øvrige virksomheder, der var omfattet af den administrative procedure.
- 10 Den 7. september 2001 tilsendte høringskonsulenten [appellanten] tre yderligere dokumenter, som Lafarge havde sendt til Kommissionen efter høringen den 17. juli 2001.

- 11 Den 11. september 2001 afviste Kommissionen [appellantens] anmodning af 20. august 2001, som tilsigtede at opnå aktindsigt i sagens øvrige dokumenter.
- 12 Den 19. november 2002 vedtog høringskonsulentens sin rapport.
- 13 Den 27. november 2002 vedtog Kommissionen den [omtvistede] beslutning.
- 14 Den [omtvistede] beslutnings konklusion har følgende ordlyd:

»Artikel 1

BPB [...], Knauf-koncernen, [...] Lafarge [...] og Gyproc [...] har overtrådt [...] artikel 81, stk. 1, [EF] ved at deltage i en række aftaler og former for samordnet praksis på markedet for gipsplader.

Overtrædelsen havde følgende varighed:

- a) BPB [...]: senest fra den 31. marts 1992 til den 25. november 1998
- b) Knauf[-koncernen]: senest fra den 31. marts 1992 til den 25. november 1998

c) [...] Lafarge [...]: senest fra den 31. august 1992 til den 25. november 1998

d) Gyproc [...]: senest fra den 6. juni 1996 til den 25. november 1998

[...]

Artikel 3

Følgende bøder pålægges nedenstående virksomheder for den i artikel 1 omhandlede overtrædelse:

a) BPB [...]: 138,6 mio. EUR

b) [...] Knauf [...]: 85,8 mio. EUR

c) [...] Lafarge [...]: 249,6 mio. EUR

d) Gyproc [...]: 4,32 mio. EUR

[...]«

15 Kommissionen har i den [omtvistede] beslutning fastslået, at de pågældende virksomheder har deltaget i en samlet og vedvarende overtrædelse, der viste sig ved følgende former for praksis, som udgør aftaler eller samordnet praksis:

- Repræsentanter for BPB og Knauf mødtes i London (Det Forenede Kongerige) i 1992 [herefter »mødet i London«] og gav udtryk for en samstemmende vilje til at stabilisere markederne for gipsplader i Tyskland, Det Forenede Kongerige, Frankrig og Benelux.
- Fra 1992 indførte repræsentanter for BPB og Knauf systemer til informationsudveksling, som Lafarge og Gyproc efterfølgende tilsluttede sig, vedrørende omfanget af deres salg på det tyske [og] franske [marked, markedet i Det Forenede Kongerige] og Benelux-markedet.
- Repræsentanter for BPB, Knauf og Lafarge underrettede på forhånd hinanden om prisstigninger på [markedet i Det Forenede Kongerige].
- Stillet over for den særlige udvikling på det tyske marked mødtes repræsentanter for BPB, Knauf, Lafarge og Gyproc i Versailles (Frankrig) i 1996, i Bruxelles (Belgien) i 1997 og i Haag (Nederlandene) i 1998 for at opdele eller i hvert fald stabilisere det tyske marked.

- Repræsentanter for BPB, Knauf, Lafarge og Gyproc holdt hinanden underrettet og indgik ved flere lejligheder aftaler om prisstigninger på det tyske marked mellem 1996 og 1998.

- 16 Med henblik på beregningen af bøden har Kommissionen anvendt den fremgangsmåde, der er angivet i retningslinjerne for beregningen af bøder i henhold til artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 og artikel 65, stk. 5, i EKSF-traktaten (EFT 1998 C 9, s. 3, herefter »retningslinjerne«).
- 17 Ved fastsættelsen af bødernes udgangsbeløb på grundlag af overtrædelsens grovhed var Kommissionen først af den opfattelse, at de pågældende virksomheder havde begået en overtrædelse, som i sig selv var meget alvorlig, idet den pågældende praksis havde til formål at bringe priskrigen til ophør og stabilisere markedet ved hjælp af udveksling af fortrolige oplysninger. Kommissionen mente desuden, at den pågældende praksis havde haft følger for markedet, idet de pågældende virksomheder repræsenterede stort set hele udbuddet af gipsplader, og kartellets forskellige former for udtryk blev gennemført på et stærkt koncentreret og oligopolistisk marked. For så vidt angår det pågældende markeds geografiske udstrækning vurderede Kommissionen, at kartellet havde dækket de fire største markeder i Det Europæiske Fællesskab, nemlig Tyskland, Det Forenede Kongerige, Frankrig og Benelux.
- 18 Kommissionen fandt dernæst, at der var betydelige forskelle mellem de pågældende virksomheder, og valgte at anvende en differentieret behandling på grundlag af omsætningen fra salget af dette produkt på de pågældende markeder i løbet af det sidste hele år, hvor overtrædelsen fandt sted. På dette grundlag blev udgangsbeløbet for bøderne fastsat til 80 mio. EUR for BPB, 52 mio. EUR for Knauf og Lafarge og 8 mio. EUR for Gyproc.

- 19 For at gøre bøden tilstrækkeligt afskrækkende og i betragtning af virksomhedernes størrelse og samlede ressourcer blev udgangsbeløbet for den bøde, som blev pålagt Lafarge, forhøjet med 100% til 104 mio. EUR.
- 20 For at tage hensyn til overtrædelsens varighed blev udgangsbeløbet herefter forhøjet med 65% for BPB og Knauf, med 60% for Lafarge og med 20% for Gyproc, da Kommissionen anså overtrædelsen for at have været af lang varighed for Knauf, Lafarge og BPB og af mellemlang varighed for Gyproc.
- 21 Med hensyn til skærpende omstændigheder blev bøden til BPB og Lafarge forhøjet med 50% for gentagne overtrædelser.
- 22 Endvidere nedsatte Kommissionen bøden til Gyproc med 25% på grund af formildende omstændigheder, da virksomheden var en destabiliserende faktor, der bidrog til at begrænse kartellets følger for det tyske marked, og ikke var aktiv på [markedet i Det Forende Kongerige].
- 23 Endelig nedsatte Kommissionen bøden til BPB med 30% og bøden til Gyproc med 40% i henhold til afsnit D, nr. 2, i Kommissionens meddelelse om bødefrigtagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 1996 C 207, s. 4, [...]). De endelige bøder beløb sig således til 138,6 mio. EUR for BPB, 85,8 mio. EUR for Knauf, 249,6 mio. EUR for Lafarge og 4,32 mio. EUR for Gyproc.«

Den appellerede dom

- 4 Ved stævning indleveret til Rettens Justitskontor den 13. februar 2003 anlagde Knauf sag med påstand om annullation af den omtvistede beslutning. Subsidiært nedlagde selskabet påstand om nedsættelse af den bøde, der var blevet pålagt det.
- 5 Retten frifandt ved den appellerede dom Kommissionen i det hele.

Parternes påstande

- 6 Knauf har nedlagt følgende påstande:

— Den appellerede dom ophæves.

— Subsidiært hjemvises sagen til Retten til fornyet afgørelse.

- Mere subsidiært nedsættes den bøde, der er blevet pålagt appellanten i henhold til artikel 3 i den omtvistede beslutning, med et passende beløb, dog mindst med 54,51 mio. EUR.
 - Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger.
- 7 Kommissionen har nedlagt påstand om, at appellen forkastes, og at Knauf tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Appellen

- 8 Knauf har til støtte for sin appel påberåbt sig tre anbringender vedrørende tilsidesættelse af, for det første, retten til forsvar, for det andet, artikel 81 EF og, for det tredje, artikel 15 i forordning nr. 17.

Det første appelanbringende om tilsidesættelse af retten til forsvar

- 9 Dette anbringende kan opdeles i to forskellige led, som skal undersøges successivt.

Første led af det første anbringende vedrørende afslaget på aktindsigt i belastende beviser

– Parternes argumenter

- ¹⁰ Knauf har i det væsentlige bestridt den appellerede doms præmis 49 og 50, for så vidt som Retten ulovligt har undladt at opfylde sin forpligtelse til at undersøge følgerne af Kommissionens afslag på at give selskabet aktindsigt i bestemte belastende beviser. Eftersom selskabet havde identificeret de belastende beviser, der ikke var blevet meddelt, og de afsnit i den omtvistede beslutning, der var baseret alene på sådanne beviser, er ingen yderligere angivelse ifølge appellanten nødvendig for at fastslå, at såfremt disse beviser havde været fjernet, ville de relevante afsnit af nævnte beslutning have været et andet. Henset til, at disse beviser omhandler den væsentlige del af den samlede overtrædelse, ville det resultat, som har ført til denne beslutning, have været et andet.
- ¹¹ Kommissionen har anført, at det første led af det første anbringende er uvirksomt, eftersom det retter kritik mod et overskydende argument, således som det følger af den appellerede doms præmis 63. Kommissionen har desuden gjort gældende, at Knauf ikke har påvist, at det resultat, som den omtvistede beslutning er kommet frem til, ville have været et andet, såfremt appellanten havde fået aktindsigt i de belastende dokumenter, der ikke er blevet meddelt.

– Domstolens bemærkninger

- 12 Det skal bemærkes, at Retten i den appellerede doms præmis 49 har fastslået, at appellanten – med undtagelse af nogle enkelte mere detaljerede eksempler – alene har opremset de betragtninger til den omtvistede beslutning, i hvilke de dokumenter, hvori aktindsigten er blevet afslået, nævnes, og har fastslået, at en sådan opremsning ikke er tilstrækkelig til at opfylde den forpligtelse, der ifølge retspraksis stilles om, at appellanten skal påvise, at det resultat, som Kommissionen er nået frem til i denne beslutning, ville have været et andet, såfremt de pågældende dokumenter var blevet udelukket som belastende beviser. Retten har følgelig, således som det er angivet i samme doms præmis 50, foretaget en undersøgelse af den påståede tilsidesættelse af retten til aktindsigt i dokumenter, der udelukkende indeholder belastende omstændigheder set i lyset af de klagepunkter, der udtrykkeligt er fremført af appellanten.
- 13 Det skal i den forbindelse bemærkes, at en manglende udlevering af et dokument ifølge fast retspraksis udelukkende udgør en tilsidesættelse af retten til forsvar, såfremt den berørte virksomhed for det første beviser, at Kommissionen har benyttet dette dokument som grundlag for et klagepunkt vedrørende eksistensen af en overtrædelse, og for det andet, at dette klagepunkt udelukkende kan bevises ved henvisning til dette dokument. Såfremt der findes andre dokumentbeviser, som parterne var bekendt med under den administrative procedure, og som konkret støtter Kommissionens konklusioner, kan den omstændighed, at det ikke udleverede, belastende dokument udelukkes som bevismiddel, ikke afkræfte rigtigheden af de klagepunkter, der er fastslået i en anfægtede beslutning. Det påhviler således den berørte virksomhed at bevise, at det resultat, som Kommissionen er kommet frem til i beslutningen, ville have været et andet, såfremt et ikke udleveret dokument, som Kommissionen har benyttet som grundlag for at anse denne virksomhed for skyldig, måtte udelukkes som bevis (dom af 7.1.2004, forenede sager C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P og C-219/00 P, Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 123, præmis 71-73).

- 14 Den blotte opremsning af de betragtninger til den omtvistede beslutning, i hvilke de dokumenter, hvori aktindsigten er blevet afslået, nævnes, kan imidlertid ikke i sig selv godtgøre, at det resultat, som Kommissionen er nået frem til i denne beslutning, ville have været et andet, såfremt disse dokumenter var blevet udelukket som belastende bevis.
- 15 Det første appelanbringendes første led skal følgelig forkastes som ugrundet.

Andet led af det første anbringende vedrørende afslaget på aktindsigt i diskulperende beviser

– Parternes argumenter

- 16 For det første har Knauf kritiseret Retten for i den appellerede doms præmis 64 og 65 at have foretaget en urigtig sammenfatning af selskabets argumentation angående Kommissionens afslag på at give det aktindsigt i bestemte diskulperende beviser.
- 17 For det andet har Knauf vurderet, at Retten i den appellerede doms præmis 70-78 har foretaget en upræcis anvendelse af Domstolens praksis vedrørende diskulperende beviser. Appellanten er således ikke forpligtet til at påvise, at den omtvistede beslutning, såfremt selskabet havde fået aktindsigt i de øvrige berørte virksomheders svar på klagepunktsmeddelelsen, ville have haft et andet indhold, men blot at selskabet

ville kunne have anvendt disse dokumenter til sit forsvar. Retten har imidlertid undersøgt, om de diskulperende beviser, der er påberåbt af appellanten, ville kunne have betydning for resultatet af nævnte beslutning.

- 18 For det tredje har Knauf bestridt Rettens vurdering om, at BPB's svar på klagepunktsmeddelelsen ikke indeholdt diskulperende beviser. Appellanten har gjort gældende, at de øvrige berørte virksomheders forklaringer i overensstemmelse med de generelle bevisprincipper udgør beviser. Den omstændighed, at appellanten under den administrative procedure har gjort de samme argumenter gældende, ændrer desuden ikke nævnte forklarings væsen.
- 19 Endelig har appellanten kritiseret Retten for at have undladt at tage hensyn til bestemte afsnit i BPBs svar på klagepunktsmeddelelsen, som appellanten havde påberåbt som diskulperende beviser, der ikke var blevet meddelt.
- 20 Kommissionen har anført, at Retten har anvendt Domstolens praksis på området korrekt, og at den ikke har gengivet appellantens argumentation urigtigt.
- 21 Denne institution har ligeledes gjort gældende, at Knauf begrænser sig til at gengive de argumenter, som selskabet allerede har fremført for Retten, idet det således søger at opnå en fornyet bedømmelse af dets anbringender af Domstolen, hvilket gør, at det andet led af det første anbringende bør afvises. Appellanten har i øvrigt ikke påvist, hvordan de pågældende ikke fremlagte beviser ville kunne have bidraget til selskabets forsvar.

– Domstolens bemærkninger

- 22 Som en logisk følge af princippet om overholdelse af retten til forsvar indebærer retten til aktindsigt, at Kommissionen skal give den pågældende virksomhed mulighed for at undersøge samtlige dokumenter blandt de forberedende sagsakter, der kan være relevante for virksomhedens forsvar. Disse omfatter såvel belastende som diskulperende dokumenter, bortset fra andre virksomheders forretningshemmeligheder, Kommissionens interne dokumenter og andre fortrolige oplysninger (dommen i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 68 og den deri nævnte retspraksis).
- 23 Hvad angår den manglende fremsendelse af et diskulperende dokument følger det af fast retspraksis, at den pågældende virksomhed alene skal godtgøre, at den manglende fremlæggelse heraf har kunnet påvirke procedurens forløb og indholdet af Kommissionens beslutning til skade for virksomheden. Det er således tilstrækkeligt, at virksomheden påviser, at den kunne have anvendt de pågældende diskulperende dokumenter til sit forsvar i den forstand, at såfremt den kunne have henvist til dem under den administrative procedure, havde den kunnet gøre omstændigheder gældende, der ikke stemte overens med de følgeslutninger, som Kommissionen var nået frem til i denne fase, og havde således på den ene eller den anden måde kunnet øve indflydelse på Kommissionens vurderinger i en eventuel beslutning, i det mindste hvad angår grovheden og varigheden af den adfærd, som virksomheden blev kritiseret for, og dermed på bødeniveauet (dommen i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 74 og 75 og den deri nævnte retspraksis).
- 24 Det følger heraf, at det påhviler appellantens ikke blot at godtgøre, at selskabet ikke har fået indsigt i bestemte diskulperende beviser, men ligeledes at det ville have kunnet anvende dem til sit forsvar.

- 25 Retten har i den forbindelse i den appellerede doms præmis 72-77 fastslået, at appellanten ikke har påvist, at selskabet ville have kunnet anvende de pågældende ikke fremlagte dokumenter til sit forsvar, henset til, at selskabet under den administrative procedure havde fremført den samme argumentation, som er indeholdt i nævnte dokumenter, og at denne argumentation var blevet afvist af Kommissionen i den omtvistede beslutning. Det er på dette grundlag, at Retten i samme doms præmis 78 har kunnet fastslå, at selv om appellanten havde kunnet gøre disse dokumenter gældende under den administrative procedure, ville Kommissionens vurdering ikke være blevet påvirket af nævnte dokumenter.
- 26 Det skal imidlertid bemærkes, at appellanten ikke rejser tvivl om Rettens vurderinger om, at selskabet ikke har påvist, at det ville have kunnet anvende de dokumenter, som ikke er blevet fremlagt under den administrative procedure, til sit forsvar.
- 27 Selv hvis det antages, at de pågældende dokumenter udgør diskulperende beviser, således som appellanten påstår, er denne konstatering følgelig ikke i stand til at medføre ophævelsen af den appellerede dom.
- 28 På samme måde, hvis det, som appellanten gør det gældende, er korrekt, at Retten i den appellerede doms præmis 74 har anvendt den retspraksis, der er fremhævet i den foreliggende doms præmis 23, forkert ved at fastslå, at de oplysninger, der er indeholdt i et ikke fremlagt diskulperende dokument, nemlig punkt 4.2.1 i BPB's svar på klagepunktsmeddelelsen, ikke ville have kunnet ændre den omtvistede beslutnings »endelige resultat«, er denne fejl ikke i stand til at medføre ophævelsen af den appellerede dom, eftersom appellanten alene har forsøgt at påvise, at selskabet ville have kunnet anvende disse oplysninger til sit forsvar i lyset af bl.a. Rettens konstatering om, at Kommissionen allerede havde taget sådanne argumenter i betragtning i nævnte beslutning.

- 29 Dette anbringende bør følgelig forkastes som irrelevant.
- 30 Anbringendet om en påstået urigtig gengivelse af de argumenter, der er fremsat af Knauf i første instans, og som er blevet gengivet på en forkert måde i den appellerede doms præmis 65, kan heller ikke tiltrædes.
- 31 Når en appellant gør gældende, at der er sket urigtig gengivelse af hans egne argumenter, skal han nemlig i henhold til artikel 256 TEUF, artikel 58, stk. 1, i statutten for Den Europæiske Unions Domstol og artikel 112, stk. 1, første afsnit, litra c), i Domstolens procesreglement præcist angive, hvilke beviser der er blevet forkert gengivet af Retten (jf. analogt dommen i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 50). Appellanten har imidlertid ikke præcist angivet de af selskabets argumenter, der er blevet urigtigt gengivet i den appellerede dom.
- 32 For så vidt som appellanten ikke kritiserer Retten for at have undladt at svare på selskabets anbringender og konklusioner ved første instans, er spørgsmålet om, hvorvidt Retten har gengivet appellantens argumentation forkert, følgelig uden betydning for afgørelsen af den foreliggende tvist.
- 33 Anbringendet om, at Retten har undladt at tage hensyn til bestemte afsnit i BPB's svar på klagepunktmeddelelsen og navnlig punkt 4.1.16 og 4.2.3 i dette svar, kan heller ikke tiltrædes.

- ³⁴ Hvad angår punkt 4.1.16 i nævnte svar skal det bemærkes, at dets hovedbetydning beror på påstanden om, at »konkurrencen forblev intens på de forskellige europæiske markeder« trods den »påståede aftale«, som blev indgået under mødet i London. Spørgsmålet om fortsat konkurrence er imidlertid blevet undersøgt af Retten i den appellerede doms præmis 72 og 75.
- ³⁵ Hvad angår punkt 4.2.3 i BPB's svar på klagepunktsmeddelelsen viser dette, at de tal, som blev udvekslet mellem dette selskab og dets konkurrenter, ikke indgik i selskabets planlægningsproces. Retten har dog, da den i den appellerede doms præmis 73 og 74 undersøgte påstandene vedrørende formålet med denne udveksling af oplysninger samt den påståede omstændighed, at de oplysninger, der således blev udvekslet, alene var kendt af D, direktør i Gyproc, og BPB's administrerende direktør, indirekte svaret på appellansens argumentation.
- ³⁶ Det første appelanbringendes andet led skal følgelig forkastes som ugrundet.
- ³⁷ Det første anbringende, der er påberåbt af Knauf til støtte for appellen, må følgelig forkastes.

Det andet appelanbringende om en tilsidesættelse af artikel 81, stk. 1, EF

Parternes argumenter

- ³⁸ Knauf har gjort gældende, at Retten har konkluderet, at der forekom en tilsidesættelse af artikel 81, stk. 1, EF ved i den appellerede doms præmis 140-298 at lægge konstateringer vedrørende ikke fremlagte belastende beviser til grund. Retten har således ikke iagttaget sin egen udtalelse i samme doms præmis 63, hvorefter den ville undlade at tage hensyn til nævnte belastende beviser, når den undersøgte sagens realitet.
- ³⁹ Appellanten har desuden anført, at selv hvis der blev taget hensyn til ikke fremlagte belastende beviser, opfylder ingen af de fem dele af den overtrædelse, som selskabet kritiseres for, nemlig mødet i London i 1992, udvekslingen af oplysninger om salgsmængderne i Tyskland, Frankrig, Benelux og Det Forenede Kongerige fra 1992 til 1998, udvekslingen af oplysninger om prisstigninger i Det Forenede Kongerige i den samme periode, aftalerne om markedsandele i Tyskland (møderne i Versailles, Bruxelles og Haag) fra juni 1996 og aftalen om prisforhøjelserne i Tyskland fra 1996, de nødvendige kriterier for at fastslå, at der foreligger en overtrædelse i henhold til artikel 81, stk. 1, EF.
- ⁴⁰ Kommissionen har anført, at det andet anbringende skal afvises i sin helhed, eftersom det alene vedrører Rettens konstateringer.

- 41 Kommissionen har desuden bemærket, at Knauf ikke har bestridt, at der fandtes en samlet og vedvarende overtrædelse, som danner grundlag for den omtvistede beslutning. Eksistensen af en konkurrencebegrænsende praksis eller aftale kan imidlertid udledes af en række sammenfaldende omstændigheder og indicier, der, når de betragtes samlet og i mangel af en anden logisk forklaring, kan udgøre beviset for en tilsidesættelse af konkurrencereglerne.

Domstolens bemærkninger

- 42 Hvad for det første angår anbringendet om, at Retten for at fastslå, at der foreligger en overtrædelse i henhold til artikel 81, stk. 1, EF, har lagt konstateringer vedrørende ikke fremlagte belastende beviser til grund, skal det bemærkes, at appellantene alene kort henviser til den appellerede doms præmis 140-298 uden præcist at angive de ikke fremlagte belastende beviser, som Retten har lagt til grund for sit ræsonnement.
- 43 Det fremgår imidlertid af artikel 256 TEUF, artikel 58, stk. 1, i Domstolens statut og artikel 112, stk. 1, litra c), i Domstolens procesreglement, at et appelskrift præcist skal angive, hvilke elementer der anfægtes i den dom, som påstås ophævet, samt de retlige argumenter, der særligt støtter denne påstand (jf. bl.a. dom af 4.7.2000, sag C-352/98 P, Bergaderm og Goupil mod Kommissionen, Sml. I, s. 5291, præmis 34, af 8.1.2002, sag C-248/99 P, Frankrig mod Monsanto og Kommissionen, Sml. I, s. 1, præmis 68, og af 22.12.2008, sag C-487/06 P, British Aggregates mod Kommissionen, Sml. I, s. 10515, præmis 121).
- 44 Dette anbringende må således afvises.

- 45 Hvad for det andet angår anbringendet om den overtrædende karakter af hver af de fem dele af den adfærd, som appellanten kritiseres for, skal det bemærkes, at Retten i den appellerede doms præmis 306 har fastslået, at det fremgår af den omtvistede beslutning, at »samtlige aftaler og tilfælde af samordnet praksis i denne sag var en del af en række tiltag fra de pågældende virksomheders side, som havde et fælles økonomisk formål, nemlig at begrænse konkurrencen, og udgjorde de forskellige udtryk for en kompleks og vedvarende aftale, hvis formål og virkning var at begrænse konkurrencen. Eftersom aftalerne og den samordnede praksis udgjorde det konkrete og vedvarende udtryk i perioden 1992-1998 for virksomhedernes samstemmende vilje til at stabilisere og dermed begrænse konkurrencen i hvert fald på det tyske og det franske marked samt på Det Forenede Kongeriges marked og Benelux-markedet for gipsplader, kvalificerede Kommissionen overtrædelsen som en samlet, kompleks og vedvarende overtrædelse«. Retten har i den appellerede doms præmis 321 forkastet appellantens anbringender, hvormed kvalificeringen af kartellet som en samlet og vedvarende overtrædelse er bestridt.
- 46 Knauf bestrider ikke Rettens konklusion om, at der fandtes en samlet og vedvarende overtrædelse, men begrænser sig til at påstå, at ingen af de dele, der udgjorde den overtrædelse, som selskabet er blevet gjort ansvarligt for, støtter en tilsidesættelse af artikel 81, stk. 1, EF.
- 47 Det skal i den forbindelse bemærkes, at det for at fastslå, at der findes en overtrædelse af artikel 81, stk. 1, EF, er nødvendigt, at Kommissionen tager hensyn til vægtige, præcise og samstemmende beviser (jf. i denne retning dom af 31.3.1993, forenede sager C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 og C-125/85 – C-129/85, Ahlström Osaakeyhtiö m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 1307, præmis 70 og 127). Hver enkelt af de af sidstnævnte fremlagte beviser skal dog ikke nødvendigvis opfylde disse kriterier i forhold til hvert enkelt led i overtrædelsen. Det er tilstrækkeligt, at den række indicier, som nævnte institution har påberåbt sig, bedømt i deres helhed opfylder dette krav.

- 48 Selv hvis det antages, at ingen af de forskellige dele af den pågældende overtrædelse vurderet særskilt udgør en aftale eller en samordnet praksis, som er forbudt af artikel 81, stk. 1, EF, således som appellantens gør gældende, hindrer en sådan konklusion følgelig ikke, at nævnte dele vurderet samlet udgør en sådan aftale eller en sådan praksis.
- 49 Henset til, at forbuddet mod at deltage i konkurrencebegrænsende praksis og aftaler såvel som de sanktioner, der kan ifaldes ved at overtræde dette forbud, er almindeligt kendt, er det, således som Domstolen allerede har fastslået, nemlig hyppigt forekommende, at de aktiviteter, som en sådan praksis og sådanne aftaler indebærer, gennemføres hemmeligt, at møderne afholdes hemmeligt – som oftest i et tredjeland – og at dokumenterne herom begrænses til et minimum. Selv i tilfælde, hvor Kommissionen opdager dokumenter, der udtrykkeligt viser en ulovlig kontakt mellem erhvervsdrivende, som f.eks. referater fra et møde, er disse normalt kun brudstykkeagtige og spredte, hvorfor det ofte viser sig nødvendigt at rekonstruere visse enkeltheder ved hjælp af følgeslutninger. I de fleste tilfælde må den omstændighed, at der foreligger en konkurrencebegrænsende praksis eller aftale, udledes ved en slutning ud fra et vist antal sammenfaldende omstændigheder og indicier, der, når de betragtes samlet og i mangel af en anden logisk forklaring, kan udgøre beviset for en tilsidesættelse af konkurrencereglerne (jf. i denne retning dommen i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 55-57).
- 50 Dette anbringende er følgelig ugrundet.
- 51 Det andet anbringende, der er påberåbt af Knauf til støtte for appellen, må følgelig delvist afvises, delvis forkastes som ugrundet.

Det tredje anbringende om en tilsidesættelse af artikel 15 i forordning nr. 17 og artikel 81 EF

Parternes argumenter

- 52 Knauf har indledningsvis gjort gældende, at det fremgår af affattelsen af den appellerede doms præmis 348, at Retten hverken har handlet objektivt eller upartisk, men tværtimod på forhånd har fastslået, at selskabet må se sig pålagt en bøde for de handlinger, der er begået af Gebrüder Knauf Verwaltungsgesellschaft KG (herefter »GKV«) og dets datterselskaber, mens konstateringen af, at disse sidstnævnte har haft økonomisk fordel af den pågældende overtrædelse, på ingen måde er begrundet.
- 53 Appellanten har anført, at Retten ligeledes har overtrådt artikel 15 i forordning nr. 17 ved at fastslå, at der fandtes en økonomisk enhed mellem appellanten og de øvrige selskaber, der er ejet af familien Knauf (herefter »Knauf-koncernen«), og ved at pålægge appellanten ansvaret for disses handlinger.
- 54 Knauf har kritiseret de forhold, som Retten har lagt til grund for at fastslå, at der fandtes en økonomisk enhed mellem Knauf, GKV og datterselskaberne. Navnlig er Domstolens dom af 16. november 2000, Stora Kopparbergs Bergslags mod Kommissionen (sag C-286/98 P, Sml. I, s. 9925), ikke anvendelig i den foreliggende sag, fordi appellanten ikke er dominerende og heller ikke dominerer et andet selskab. Rettens dom af 11. december 2003, Minoan Lines mod Kommissionen (sag T-66/99, Sml. II, s. 5515), som Retten har henvist til i den appellerede doms præmis 350, 351 og 355, er desuden heller ikke anvendelig, henset til, at den vedrører handelsagenter. Det samme gør sig gældende for Rettens dom af 20. marts 2002, HFB m.fl. mod Kommissionen (sag T-9/99, Sml. II, s. 1487), for så vidt som den omstændighed, at det i

denne dom blev lagt til grund, at der forelå en økonomisk enhed, var baseret på, at den samme person som selskabsdeltager ejede de forskellige selskabers aktier, mens appellant og GKV i den foreliggende sag er ejet af 22 personer, der hver besidder en minoritetsaktiepost.

- 55 Forekomsten af en økonomisk enhed kan heller ikke udledes af den omstændighed, at de mange aktionærer, som stammer fra familien Knauf, udøver en fælles kontrol over appellant og de øvrige selskaber i koncernen af samme navn, da en sådan kontrol er udelukket, når der er mulighed for skiftende eller forskellige flertal blandt aktionærerne. Familieaftalen af 9. december 1994 (herefter »familieaftalen«), som er nævnt af Retten i den appellerede doms præmis 349, bevirker ikke, at de berørte selskaber er under fælles kontrol. Knauf har i den forbindelse anført, at den appellerede dom strider mod Domstolens praksis, og navnlig dommen af 2. oktober 2003, *Aristrain mod Kommissionen* (sag C-196/99 P, Sml. I, s. 11005), hvori Domstolen har fastslået, at den blotte omstændighed, at selskabskapitalen i to særskilte erhvervsdrivende selskaber tilhører den samme person eller den samme familie, ikke er tilstrækkeligt som sådan til at bevise, at der består en økonomisk enhed mellem disse to selskaber.

- 56 Den omstændighed, at de samme to aktionærer administrerede alle Knauf-koncernens selskaber, og at de repræsenterede dem i løbet af den periode, i hvilken overtrædelsen er blevet gennemført, er desuden irrelevant. Det samme gør sig gældende for udvekslingerne af oplysninger mellem denne koncerns selskaber, for meddelelsen af omsætning i forbindelse med den administrative procedure, for den omstændighed, at de fleste af de dokumenter, som blev fundet under kontrolbesøgene, var på Knaufs brevpapir med selskabets kontaktoplysninger, og for sidstnævntes status som forhandlingspartner i løbet af den administrative procedure.

- 57 Hvad angår den omstændighed, at appellanten bliver pålagt ansvaret for Knauf-koncernens selskabers handlinger, kritiserer appellanten den appellerede doms præmis 356 ved at gøre gældende, at den omstændighed, at appellanten er det eneste selskab, som ikke administreres af GKV, ikke forklarer grunden til, at bøden ikke er blevet pålagt sidstnævnte, men alene appellanten selv.
- 58 Knauf har påstået, at der foreligger en modsigelse mellem for det første den påstand, der fremgår af den appellerede doms præmis 357, hvorefter selskabet koordinerer de driftsmæssige aktiviteter i Knauf-koncernen på det relevante marked, og for det andet den, der fremgår af nævnte doms præmis 337, i henhold til hvilken »der ikke er en juridisk enhed, som i spidsen for [Knauf-]koncernen med ansvar for samordning af koncernens aktiviteter, kunne være ansvarlig for de begåede overtrædelser«.
- 59 Endelig har appellanten kritiseret den appellerede doms præmis 359 og 360, i henhold til hvilke selskabet i løbet af den administrative procedure burde have bestridt konklusionen om, at det udgjorde en økonomisk enhed med de øvrige selskaber i Knauf-koncernen, for ikke at blive afskåret fra at gøre dette for Retten. Ifølge appellantens tilsidesætter en sådan konklusion princippet in dubio pro reo.
- 60 Kommissionen har bestridt samtlige de argumenter, der er fremført af appellantens i forbindelse med det tredje anbringende, som er påberåbt til støtte for appellen, ved at gøre gældende, at de af Retten foretagne konstateringer, der vedrører forekomsten af en økonomisk enhed, ikke indeholder nogen retlig fejl.

Domstolens bemærkninger

- ⁶¹ Hvad for det første angår anbringendet, hvorefter Retten angiveligt har udvist manglende objektivitet og upartiskhed på grund af den omstændighed, at den i den appellerede doms præmis 348 har fastslået, at GKV's datterselskaber har haft økonomisk fordel af den pågældende overtrædelse, skal det bemærkes, at Domstolen ikke har kompetence til inden for rammerne af en appel at fastlægge de faktiske omstændigheder og i princippet heller ikke til at bedømme de beviser, Retten har lagt til grund ved fastlæggelsen af de faktiske omstændigheder. Vurderingen af de faktiske omstændigheder og beviser, der er forelagt Retten, udgør derfor ikke et retsspørgsmål, der som sådant er undergivet Domstolens prøvelsesret, medmindre oplysningerne er gengivet urigtigt (dom af 3.9.2009, forenede sager C-322/07 P, C-327/07 P og C-338/07 P, Papierfabrik August Koehler m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 7191, præmis 52 og den deri nævnte retspraksis).
- ⁶² Idet appellanten ikke har påstået en urigtig gengivelse af de beviser, som Retten har lagt til grund for at komme til den konstatering, der er foretaget i den appellerede doms præmis 348, om, at GKVs datterselskaber har haft økonomisk fordel af den pågældende overtrædelse, tilsigter selskabets anbringende i virkeligheden at opnå en ny vurdering af disse beviser, hvilket ligger uden for Domstolens kompetence. Dette anbringende skal følgelig afvises.
- ⁶³ Hvad for det andet angår anbringendet om en tilsidesættelse af artikel 15 i forordning nr. 17 skal det bemærkes, at Knauf både bestrider Rettens konklusion om, at GKV og datterselskaberne på den ene side og appellanten på den anden side udgør en økonomisk enhed i konkurrenceretlig forstand, og konklusionen om, at sidstnævnte er det selskab, der er ansvarligt for Knauf-koncernens handlinger.

- 64 For så vidt angår spørgsmålet om forekomsten af en økonomisk enhed skal det bemærkes, at det fremgår af fast retspraksis, at Unionens konkurrenceret vedrører virksomheders aktiviteter, og at begrebet virksomhed omfatter enhver enhed, som udøver økonomisk virksomhed, uanset denne enheds retlige status og dens finansieringsmåde. Begrebet virksomhed skal i denne kontekst forstås som en økonomisk enhed, også når denne økonomiske enhed juridisk set udgøres af flere fysiske eller juridiske personer (dom af 10.9.2009, sag C-97/08 P, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 8237, præmis 54 og 55 og den deri nævnte retspraksis).
- 65 Forekomsten af en økonomisk enhed kan således udledes af en række samfaldende omstændigheder, selv om ingen af disse omstændigheder isoleret betragtet er tilstrækkeligt til at fastslå, at der er tale om en sådan enhed.
- 66 Retten har i den foreliggende sag på baggrund af en samling omstændigheder konkluderet, at der var tale om en økonomisk enhed. Den har således i den appellerede doms præmis 344 for det første fastslået, at aktionærerne i Knauf såvel som i de øvrige selskaber, der ejes af familien Knauf, navnlig GKV's selskaber, er de samme, nemlig 21 fysiske personer, der er medlemmer af nævnte familie, og et selskab, der omfatter endnu fire andre medlemmer af denne familie.
- 67 For det andet har Retten i den appellerede doms præmis 345 bemærket, at Knaufs to administrerende aktionærer, nemlig B og C, ligeledes er administrerende aktionærer i alle Knauf-koncernens selskaber.
- 68 For det tredje har Retten, mens den i den appellerede doms præmis 347 har fastslået, at GKV ejer aktier i flere selskaber, der er aktive på markedet for gipsplader, og som er kontrolleret af familien Knauf, i nævnte doms præmis 348 fremhævet, at dette samme

selskab kun er et holdingselskab uden personale, der administrerer de aktieselskaber, som det ejer på vegne af de 22 aktionærer, som ejer det, og at det er afhængigt af appellantens administratorer og forretningslokaler.

⁶⁹ For det fjerde har Retten i den appellerede doms præmis 349 taget den familieaftale i betragtning, hvis artikel 1, stk. 2, fastsætter, at dens formål er at sikre en samlet ledelse af Knauf-koncernens selskaber. I henhold til samme artikels stk. 3 og 4 er nævnte aftales formål ligeledes at sikre dels, at rettighederne i alle koncernens selskaber udøves enstrenget og samlet, og dels vedtagelsen af beslutninger, der vedrører selskabets ledelse, organisation og juridiske form, således at de ikke forhindres af en enkelt aktionær eller et mindre antal aktionærer. Blandt nævnte selskaber er i henhold til nævnte aftales artikel 2 bl.a. anført Knauf og GKV.

⁷⁰ For det femte har Retten i den appellerede doms præmis 346 fastslået, at appellantens samlede salgstal, som blev udvekslet i forbindelse med den pågældende overtrædelse, vedrørte alle de Knauf-selskaber, som var aktive på markedet for gipsplader, og at det ikke fremgik af noget dokument, at B og C ikke havde repræsenteret denne koncern inden for rammerne af overtrædelsens forskellige udtryk.

⁷¹ Endelig fremgår det af den appellerede doms præmis 347, at appellant selv, uden at der foreligger en anmodning herom fra Kommissionen, har tilstillet denne Knauf-koncernens samlede omsætning i sit svar af 19. september 2002 på begæringen om oplysninger, der blev foretaget i henhold til artikel 11 i forordning nr. 17.

- 72 Det er på baggrund af alle disse omstændigheder, at Retten med rette i den appellerede doms præmis 350 har kunnet konkludere, at de selskaber, der tilhører familien Knauf, udgør en økonomisk enhed.
- 73 Hvad angår den omstændighed, der udtrykkeligt er påberåbt af Knauf, at såvel Knauf som GKV er ejet af 22 aktionærer, hvoraf ingen besidder en aktie- eller stemmemajoritet, hvilket gør dannelsen af forskellige flertal inden for de forskellige selskaber i Knauf-koncernen mulig, skal det bemærkes, at Retten alene har taget hensyn til den omstændighed, at alle disse selskaber er ejet af de samme 22 aktionærer, der i øvrigt er medlemmer af familien Knauf, for så vidt som det drejer sig om en af de omstændigheder, der kan påvise, at der er tale om en økonomisk enhed. Muligheden for at danne forskellige flertal inden for en koncern af selskaber udelukker i øvrigt ikke i sig selv, at der er tale om en økonomisk enhed.
- 74 I modsætning til, hvad Knauf påstår, har Retten heller ikke tilsidesat dommen i sagen Aristrain mod Kommissionen. Domstolen har nemlig i den doms præmis 99 fastslået, at den blotte omstændighed, at selskabskapitalen i to særskilte erhvervsdrivende selskaber tilhører samme person eller samme familie, ikke i sig selv er tilstrækkelig til at bevise, at der består en økonomisk enhed mellem disse to selskaber. Retten har imidlertid ikke alene, som anført i den foregående præmis, lagt den omstændighed til grund, at Knauf-koncernens selskaber er ejet af samme familie for at fastslå, at der er tale om en økonomisk enhed.
- 75 Knauf bestrider ligeledes relevansen af den familieaftale, som Retten har henvist til i den appellerede doms præmis 349. Ifølge appellantens påstand tilsigter denne aftale alene at gøre det muligt, at de aktier, der udgør kapitalen i Knauf-koncernens selskaber, i

fremtiden forbliver i medlemmerne af familien Knaufs besiddelse. Den har desuden til formål at hindre, at disse selskaber bliver domineret af bestemte aktionærer eller grupper af aktionærer.

- 76 Selv hvis det antages, at nævnte familieaftale faktisk forfølger formål som dem, der er nævnt i den foregående præmis, skal det bemærkes, at appellanten ikke bestrider, at denne aftales formål, som udtrykkeligt er angivet i dens artikel 1, stk. 2, er »at sikre en samlet ledelse af Knauf-selskaberne«.
- 77 Appellanten vurderer desuden, at den omstændighed, at B og C har status som administratorer i alle Knauf-koncernens selskaber, er irrelevant for så vidt angår forekomsten af en økonomisk enhed, eftersom denne omstændighed ikke udelukker, at denne koncerns forskellige selskaber er selvstændige i konkurrenceretlig forstand. Den omstændighed, at nævnte selskaber bliver administreret af de samme to aktionærer, gør det dog muligt faktisk at sikre en samlet ledelse af disse i henhold til familieaftalens artikel 1, stk. 2.
- 78 Hvad angår udvekslingen af salgstal for alle Knauf-koncernens selskaber, der er aktive på markedet for gipsplader, inden for rammerne af den pågældende overtrædelse, skal det, i modsætning til, hvad appellanten anfører, fremhæves, at denne omstændighed udgør et yderligere bevis, der kunne tyde på, at disse selskaber i det mindste i løbet af overtrædelsen optrådte som en økonomisk enhed med en fælles interesse.
- 79 Påstanden om, at Retten har tilsidesat princippet *in dubio pro reo* ved i den appellerede doms præmis 346 at fastslå, at det ikke fremgår af noget dokument, at B og C ikke har repræsenteret Knauf-koncernen i forbindelse med overtrædelsen, kan heller ikke tiltrædes. Retten har nemlig i nævnte præmis 346 blot konstateret, at de beviser, der er blevet forelagt den, tyder på, at B og C har haft en repræsentativ rolle for denne

koncern i forbindelse med overtrædelsen, og at der ikke er blevet fremlagt noget dokument for Retten af en sådan art, at det kan fastslås, at dette ikke er tilfældet.

⁸⁰ Der skal i den forbindelse mindes om Domstolens praksis, i henhold til hvilken det påhviler den part eller myndighed, der gør en tilsidesættelse af konkurrencereglerne gældende, at føre bevis herfor, og det påhviler den virksomhed eller virksomhedssammenslutning, der påberåber sig retten til at bestride, at der foreligger en overtrædelse, at føre bevis for, at betingelserne for at gøre en sådan indsigelse gældende er opfyldt, således at myndigheden herefter må anvende andre beviser. Selv om den i loven fastsatte bevisbyrde efter disse principper således påhviler enten Kommissionen eller den berørte virksomhed eller sammenslutning, kan de faktiske omstændigheder, som en part gør gældende, forpligte den anden part til at fremkomme med en forklaring eller en begrundelse, i mangel af hvilken det kan antages, at bevisbyrden er blevet løftet (jf. dommen i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, præmis 78 og 79).

⁸¹ Knauf gør ligeledes gældende, at bestemte domme, som Retten har lagt til grund for at afsige den appellerede dom, ikke er relevante.

⁸² Hvad angår dommen i sagen Stora Kopparbergs Bergslags mod Kommissionen skal det bemærkes, at Retten ikke har henvist hertil for at fastslå, at der er tale om en økonomisk enhed. Den omstændighed, at det i den foreliggende tvist ikke drejer sig om et datterselskab, der er ejet 100% af et moderselskab, i modsætning til de faktiske omstændigheder, der gav anledning til nævnte dom, udelukker ikke den eventuelle forekomst af en økonomisk enhed i konkurrenceretlig forstand.

- ⁸³ Hvad angår dommen i sagen Minoan Lines mod Kommissionen skal det fremhæves, at Retten blot har nævnt den som reference til støtte for almindelige betragtninger om anvendelse på konkurrenceområdet, uden at have anvendt nogen form for analogi mellem de særlige omstændigheder, der gav anledning til nævnte dom, og omstændighederne i den foreliggende sag.
- ⁸⁴ Retten har nemlig i den appellerede doms præmis 350, 351 og 355 ved at henvise til fast retspraksis bemærket, at begrebet virksomhed inden for konkurrenceretten skal forstås som en økonomisk enhed i relation til den pågældende aftale, også når denne økonomiske enhed juridisk set udgøres af flere fysiske eller juridiske personer, og at en sådan økonomisk enhed består af menneskelige, materielle og immaterielle ressourcer, der forfølger et økonomisk mål på lang sigt, og som kan medvirke til at begå en overtrædelse, der er omfattet af artikel 81, stk. 1, EF. Retten har ligeledes fastslået, at når en koncern af selskaber udgør en og samme virksomhed, kan Kommissionen pålægge ansvaret for en overtrædelse begået af den nævnte virksomhed og pålægge det selskab, der er ansvarligt for koncernens handling under overtrædelsen, en bøde.
- ⁸⁵ Det samme gælder for dommen i sagen HFB m.fl. mod Kommissionen, eftersom det fremgår af den appellerede doms præmis 343, at Retten kun har henvist til den dom som eksempel med henblik på at belyse relevansen af bestemte faktuelle forhold for vurderingen af, at der er tale om en økonomisk enhed, såsom bl.a. at den samme person indtager nøglefunktioner i koncernselskabernes styrende organer, samt den omstændighed, at denne person under møderne i direktørklubben repræsenterede de forskellige selskaber, og at disse blev tildelt en enkelt kvota inden for rammerne af kartellet.
- ⁸⁶ Det følger af ovenstående betragtninger, at Retten ikke har begået en retlig fejl ved at fastslå, at de selskaber, der tilhører familien Knauf, udgør en økonomisk enhed.

- 87 Hvad angår appellantens rolle inden for Knauf-koncernen har Retten i den appellerede doms præmis 358 fastslået, at selskabet under den administrative procedure har fremstillet sig som Kommissionens eneste forhandlingspartner og ikke har bestridt denne status på noget tidspunkt i løbet af nævnte procedure. Retten har i samme doms præmis 359 bemærket, at skønt det virkede som om, at Kommissionen i klagepunktsmeddelelsen fandt, at overtrædelsen vedrørte hele Knauf-koncernen, og at appellanten på baggrund af oplysninger, der er indeholdt i denne meddelelse, ikke kunne være uvidende om, at selskabet sandsynligvis ville være adressaten for Kommissionens endelige beslutning, har selskabet ikke desto mindre svaret Kommissionen uden at rejse spørgsmålet om selskabets rolle som det selskab, der var ansvarligt for nævnte concerns handlinger under overtrædelsen.
- 88 Retten har i den appellerede doms præmis 360 fastslået, at det i en sådan situation for ikke at blive afskåret fra at gøre dette påhvilede appellanten at reagere i løbet af den administrative procedure ved at påvise, at den overtrædelse, der er begået af selskaberne i Knauf-koncernen, på trods af de faktorer, Kommissionen har gjort gældende, ikke kunne tilregnes appellanten.
- 89 Det skal i den forbindelse bemærkes, således som appellanten med rette gør gældende, at hvad angår anvendelsen af artikel 81 EF og 82 EF pålægger ingen EU-retlig bestemmelse adressaten for en klagepunktsmeddelelse at bestride dens forskellige faktiske eller retlige omstændigheder i løbet af den administrative procedure for ikke at blive afskåret fra at gøre dette senere under den retslige procedure.
- 90 Selv om en virksomheds udtrykkelige eller stiltiende erkendelse af faktiske eller retlige omstændigheder under den administrative procedure for Kommissionen kan tjene som yderligere bevismiddel ved sagens vurdering, kan det nemlig ikke begrænse selve adgangen til at anlægge sag for Retten, som en fysisk eller juridisk person råder over i henhold til artikel 263, fjerde afsnit, TEUF.

- ⁹¹ En sådan begrænsning er, når der ikke udtrykkeligt er fastsat en hjemmel i denne henseende, i strid med legalitetsprincippet og princippet om retten til forsvar, der er grundlæggende retsprincipper. Det bemærkes i øvrigt, at adgangen til effektive retsmidler og adgangen til en upartisk domstol er sikret i artikel 47 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder, der i overensstemmelse med artikel 6, stk. 1, første afsnit, TEU har den samme juridiske værdi som traktaterne. Ifølge dette charters artikel 52, stk. 1, skal enhver begrænsning i udøvelsen af de rettigheder og friheder, der anerkendes ved charteret, være fastlagt i lovgivningen.
- ⁹² Retten har følgelig begået en retlig fejl ved at fastslå, at det påhvilede Knauf at reagere i løbet af den administrative procedure for ikke at blive afskåret fra at gøre dette for Den Europæiske Unions retsinstanser.
- ⁹³ Følgelig skal den appellerede dom for det første ophæves, for så vidt som Retten i den doms præmis 362 har fastslået, at appellantens var det selskab, der var ansvarlig for Knauf-koncernens handlinger under overtrædelsen, og for det andet skal den øvrige del af appellen forkastes.

Anbringendet for Retten om tilsidesættelsen af artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17

- ⁹⁴ Ifølge artikel 61, stk. 1, i statuttens for Domstolen ophæver sidstnævnte den af Retten truffne afgørelse, når Domstolen giver appellantens medhold. Domstolen kan herefter selv træffe endelig afgørelse, hvis sagen er moden til påkendelse. Dette er tilfældet i den foreliggende sag.

- 95 Hvad angår appellantens rolle inden for Knauf-koncernen skal det undersøges, om Kommissionen har foretaget et åbenbart urigtigt skøn, da den anså Knauf for at være eneansvarlig for de handlinger, som selskaberne i denne koncern, der samlet udgør en økonomisk enhed, begik, således som det er blevet fastslået i denne doms præmis 86.
- 96 Det fremgår af den organisationsplan, der er fremlagt af appellanten som svar på et skriftligt spørgsmål fra Retten, at der i spidsen for nævnte koncern i 2001 befandt sig tre selskaber, nemlig appellanten, GKV og Knauf Fiber Glass GmbH. Sidstnævnte, hvis driftssted er beliggende i USA, var imidlertid ikke aktiv på markedet for gipsplader.
- 97 Denne samme organisationsplan afslører, at GKV direkte eller indirekte ejer adskillige selskaber, hvoraf mange er aktive på nævnte marked.
- 98 Det skal derfor efterprøves, om Kommissionen var berettiget til at tilregne Knauf og ikke GKV ansvaret for den pågældende overtrædelse.
- 99 Dette ville være tilfældet, hvis sidstnævnte ikke frit bestemte sin adfærd på det pågældende marked.
- 100 Med henblik på at vurdere, om et selskab selvstændigt bestemmer sin adfærd på markedet, skal der tages hensyn til alle de faktorer, der er relevante for de økonomiske, organisatoriske og juridiske forbindelser, som findes mellem dette selskab og det selskab i den samme koncern, som er blevet anset for at være ansvarligt for nævnte koncerns handlinger, hvilke kan variere efter de enkelte tilfælde, og som derfor ikke kan opregnes udtømmende (jf. analogt dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, præmis 74).

- 101 Det er i den foreliggende sag for det første ubestridt, at GKV kun er et holdingselskab uden personale, der administrerer de aktieselskaber, som det ejer på vegne af de 22 aktionærer, som ejer det, og denne konstatering er ikke blevet kritiseret af Knauf.
- 102 For det andet fremgår det af betragtning 497 til den omtvistede beslutning, at GKV med hensyn til både personale og forretningslokaler i det mindste delvis er afhængig af Knauf, og en sådan konstatering er heller ikke blevet bestridt af appellant.
- 103 For det tredje er det ubestridt, at Knauf er det eneste selskab i Knauf-koncernen, der er aktivt på det pågældende marked, og som ikke er administreret af GKV.
- 104 For det fjerde er størstedelen af Knauf-koncernens dokumenter, som Kommissionen beslaglagde under kontrolbesøgene, på appellants brevpapir, der nævner dennes kontaktoplysninger. Selv hvis det antages, at dette selskab med rette kan gøre gældende, således som det gør i forbindelse med sin appel, at disse dokumenter tilfældigvis er blevet fotokopieret eller med vilje er blevet udvalgt af Kommissionens embedsmænd, som gennemførte kontrolundersøgelsen, forholder det sig ikke desto mindre således, at selskabet ikke har tilført sagsakterne nogen omstændighed, der kan støtte dette synspunkt.
- 105 For det femte er appellant ifølge den organisationsplan, der er nævnt i denne doms præmis 96, det selskab blandt de selskaber i Knauf-koncernen, som er aktive på markedet for gipsplader, som har langt den største omsætning. Denne omstændighed tyder på, at Knauf har en altafgørende betydning inden for denne koncern – i det mindste for så vidt angår dette marked.

- 106 Det følger af de ovenstående konstateringer, at GKV i virkeligheden ikke selvstændigt bestemmer sin adfærd på nævnte marked, men i denne henseende er afhængig af Knauf.
- 107 I modsætning til, hvad sidstnævnte påstår, er den omstændighed, at der ikke er en enkelt juridisk enhed i spidsen for Knauf-koncernen, ikke til hinder for, at appellanten drages til ansvar for denne koncerns handling.
- 108 Den omstændighed, at en koncern har en juridisk opbygning som er karakteriseret ved, at der ikke er en enkelt juridisk enhed, som befinder sig i spidsen for denne koncern, er nemlig ikke afgørende, når denne opbygning ikke afspejler nævnte koncerns faktiske funktionsmåde og virkelige struktur.
- 109 Fraværet af retlige over- og underordningsforhold mellem appellanten og GKV kan følgelig ikke ændre konklusionen, hvorefter det første af disse to selskaber skal holdes ansvarligt for Knauf-koncernens handlinger, eftersom det er ubestridt, at GKV i virkeligheden ikke selvstændigt bestemmer sin adfærd på markedet for gipsplader.
- 110 Det følger heraf, at Kommissionen ikke foretog et åbenbart urigtigt skøn ved at fastslå, at appellanten skulle anses for ansvarlig for Knauf-koncernens samlede handlinger.
- 111 Det fjerde anbringende, der er fremsat af appellanten for Retten, om tilsidesættelsen af artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 skal følgelig forkastes.

Sagens omkostninger

- ¹¹² Procesreglementets artikel 122, stk. 1, bestemmer, at såfremt der gives appellanten medhold, og Domstolen selv endeligt afgør sagen, træffer den afgørelse om sagens omkostninger.
- ¹¹³ Ifølge artikel 69, stk. 2, i nævnte reglement, der i medfør af artikel 118 finder anvendelse i appelsager, pålægges det den tabende part at betale sagens omkostninger, hvis der er nedlagt påstand herom. Domstolen kan imidlertid i henhold til artikel 69, stk. 3, første afsnit, i samme reglement bestemme, at hver part skal bære sine egne omkostninger, hvis de begge har tabt sagen på et eller flere punkter.
- ¹¹⁴ Da Knauf og Kommissionen i den foreliggende sag delvis har tabt sagen inden for rammerne af appellen, bør de derfor pålægges at bære deres egne omkostninger i forbindelse med appelsagen.
- ¹¹⁵ Da det søgsmål med påstand om ophævelse, der er anlagt af Knauf, er blevet afvist, stadfæstes punkt 2 i den appellerede doms konklusion derimod for så vidt angår omkostningerne i forbindelse med sagen i første instans.

På grundlag af disse præmisser udtaler og bestemmer Domstolen (Anden Afdeling):

- 1) Dommen afsagt af De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans den 8. juli 2008, Knauf Gips mod Kommissionen (sag T-52/03), ophæves, i det omfang den pålægger Knauf Gips KG ansvaret for de overtrædelser, der er begået af de selskaber, som udgør Knauf-koncernen.**

- 2) **I øvrigt forkastes appellen.**

- 3) **Det af Knauf Gips KG anlagte søgsmål med påstand om annullation af Kommissionens beslutning 2005/471/EF af 27. november 2002 om en procedure efter EF-traktatens artikel 81 i en sag mod BPB plc, Gebrüder Knauf Westdeutsche Gipswerke KG, Société Lafarge SA og Gyproc Benelux NV (sag COMP/E-1/37.152 – Gipsplader) afvises.**

- 4) **Hver part bærer sine egne omkostninger i forbindelse med appelsagen, og sagens samlede omkostninger i første instans pålægges Knauf Gips KG.**

Underskrifter